

HIROT MADANIY MUHITI VA BEHZOD MINIATYURA MAKTABINING JAHON SAN'ATIDAGI AHAMIYATI

Karimova Joziba Farruh qizi

Osiyo texnologiyalar universiteti

Tarix yo`nalishi talabasi

Annotatsiya. Maqolada XV asrning ikkinchi yarmida Hirotida shakllangan madaniy muhit va uning zaminida yuzaga kelgan Kamoliddin Behzod miniatyura maktabi tahlil qilinadi. Behzod ijodining uslubiy xususiyatlari — kompozitsiya qurilishi, harakat va psixologik ifodani berish usullari, mehnat mavzusining tasvirga kiritilishi ko'rib chiqiladi. Maktab merosining Safaviylar va Boburiylar miniatyurasiga ta'siri baholanadi.

Kalit so'zlar: *Hirot, Kamoliddin Behzod, miniatyura, Husayn Boyqaro, Alisher Navoiy, kompozitsiya, Safaviylar maktabi, Boburiylar miniatyurasi.*

XV asrning ikkinchi yarmida Temuriylar davlatining madaniy markazi Samarqanddan Hirotga ko'chdi. Husayn Boyqaro hukmronligi (1469–1506) va Alisher Navoiyning davlat arbobi hamda homiy sifatidagi faoliyati davrida bu shahar Sharqning yetakchi ijodiy markaziga aylandi. Shoirlar, musiqashunoslar, xattotlar, me'morlar va musavvirlar jamlangan bu muhit o'ziga xos badiiy hamjamiyat hosil qildi.

Aynan shu muhitda Kamoliddin Behzod (taxminan 1455–1535) ijodi shakllandi. Uning nomi Sharq miniatyura san'ati tarixida burilish nuqtasini belgilaydi. Maqolada Hirot muhitining Behzod ijodiga ta'siri, rassom uslubining o'ziga xosligi va uning merosi tarixiy taqdiri tahlil qilinadi.

Hirot muhitining o'ziga xosligi ijod turlari o'rtasidagi yaqin aloqada namoyon bo'ldi. Shoir yozgan doston xattot tomonidan ko'chirilar, musavvir uni tasvirlar, musiqachi esa unga bog'liq ohang yaratardi. Bunday muhitda badiiy fikr bir sohadan ikkinchisiga erkin o'tar va o'zaro boyitardi.

Alisher Navoiyning homiylik faoliyati alohida ahamiyatga ega. U o'z mablag'i hisobidan madrasalar, xonaqohlar, shifoxonalar va kutubxonalar qurdirdi hamda ijodkorlarni moddiy qo'llab-quvvatladi. Manbalarga ko'ra, Behzodning iqtidorini erta payqagan va uni qo'llab-quvvatlaganlar orasida Navoiy ham bor edi.

Saroy kitobxonasi ijodiy hayotning markazi bo'lib xizmat qildi. Bu yerda turli avlod ustalari birga ishlar, tajriba almashinuvi tabiiy ravishda yuz berardi. Behzodning ustozlari sifatida Mirak Naqqosh nomi tilga olinadi; shuningdek yosh rassom oldingi avlod, jumladan Boysunqur kitobxonasi ustalari merosini ham chuqur o'zlashtirgan.

Behzodgacha bo'lgan miniatyurada kompozitsiya ko'pincha simmetrik va statik qurilar, personajlar bir tekislikda qatorlashtiriladi. Behzod bu an'anani sindirdi: uning asarlarida kompozitsiya diagonal va aylanma harakat asosida quriladi, figuralar guruhlariga bo'linib, har biri o'z vazifasini bajaradi.

Ikkinchi muhim yangilik — harakatning ishonchli tasvirlanishi. Behzod personajlarining tana holati, qo'l harakati va boshning burilishi ular bajarayotgan ishga aniq mos keladi. Bu esa tasvirga hayotiylik va ichki dinamika bag'ishlaydi.

Uchinchi xususiyat — psixologik xarakteristikaga e'tibor. An'anaviy miniatyurada yuzlar shartli va bir xil ishlangan bo'lsa, Behzod har bir personajga individual belgi berishga intiladi. Yosh, mavqe va kayfiyat farqlari tasvirda o'z aksini topadi.

To'rtinchi jihat — mehnat mavzusining san'atga kiritilishi. Uning mashhur asarlaridan biri qurilish jarayonini tasvirlaydi: ustalar g'isht tashiydi, devor tiklaydi, mehnat qurollari bilan ishlaydi. Bunday syujet o'rta asr saroy san'ati uchun noodatiy bo'lib, u kundalik hayotga qiziqishning kuchayganidan dalolat beradi.

Behzodning rang bilan ishlashi ham o'ziga xos. U ranglarni kontrast asosida joylashtirib, tomoshabin nigohini kompozitsiyaning muhim nuqtalariga yo'naltiradi. Ayni paytda umumiy rang garmoniyasi buzilmaydi.

Behzod qalamiga mansub deb hisoblanadigan miniatyuralar Sa'diyning "Bo'ston" va "Guliston", Nizomiyning "Xamsa", Sharafiddin Ali Yazdiyning "Zafarnoma" qo'lyozmalari bezagida uchraydi. Bu nusxalar hozirda Qohira, London, Sankt-Peterburg, Vashington va boshqa yirik kutubxona hamda muzeylarda saqlanadi.

Behzod asarlarini aniqlash masalasi murakkab ilmiy muammo hisoblanadi. Ayrim miniatyuralarda muallif imzosi mavjud bo'lsa-da, ko'pchiligi keyingi davrlarda unga nisbat berilgan. Ustaning shuhrati shu qadar katta bo'lganki, keyinchalik ko'plab asarlar savdo qiymatini oshirish maqsadida uning nomi bilan bog'langan. Shu bois zamonaviy san'atshunoslikda uslubiy tahlil asosida ehtiyotkorlik bilan atribusiya qilinadi.

Temuriylar davlati inqirozidan so'ng Behzod Tabrizga ko'chib o'tdi va Safaviylar saroy kitobxonasiga rahbarlik qildi. Shu tariqa Hirot maktabi an'analari yangi markazga ko'chirildi.

Behzod maktabining ta'siri uch yo'nalishda kuzatiladi. Birinchidan, Safaviylar Eronidagi Tabriz miniatyura maktabi bevosita Hirot an'anasi asosida shakllandi; Sulton Muhammad va uning zamondoshlari ijodida Behzod kashfiyotlari rivojlantirildi.

Ikkinchidan, Boburiylar Hindistoni miniatyurasi ham shu manbadan oziqlandi. Humoyun Eron va Movarounnahrda rassomlarni Hindistonga taklif qilgan; ular mahalliy an'ana bilan qo'shib, Boburiylar maktabini yaratdilar. Bu maktabda Behzoddan meros qolgan harakat ifodasi va psixologik xarakteristikaga e'tibor yanada rivojlantirildi.

Uchinchidan, Usmonlilar miniatyurasida ham Hirot maktabi ta'siri sezilarli. Shu tariqa Behzod ijodi butun musulmon Sharqi tasviriy san'ati taraqqiyotining muhim manbaiga aylandi.

Zamonaviy san'atshunoslikda Behzod Sharq miniatyurasining eng yirik namoyandaligidan biri sifatida e'tirof etiladi. Uning ijodi Yevropa Uyg'onish davri rassomlari izlanishlari bilan tipologik jihatdan qiyoslanadi: har ikki holatda ham inson figurasi, harakat va individual xarakterga e'tibor kuchaygan.

Hirot madaniy muhiti Behzod ijodi uchun zaruriy shart-sharoit yaratdi: bu yerda turli san'at turlarining yaqin aloqasi, barqaror homiylik va yuqori badiiy me'yor mavjud edi. Behzod esa bu imkoniyatdan foydalanib, miniatyura san'atiga kompozitsion erkinlik, harakat ifodasi, psixologik xarakteristika va yangi mavzular olib kirdi.

Uning maktabi Temuriylar davlati barham topgach ham yashashda davom etdi va Safaviylar, Boburiylar hamda Usmonlilar san'ati orqali keng hududga tarqaldi. Shu ma'noda Behzod ijodi mintaqaviy hodisa doirasidan chiqib, jahon san'ati tarixining ajralmas qismiga aylandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Pugachenkova G.A., Galerkina O.I. O'rta Osiyo miniatyurasi. — Toshkent: San'at, 1979.
2. Kamoliddin Behzod va uning davri / Ilmiy to'plam. — Toshkent: San'at, 2000.
3. Ashrafi M.M. XV–XVI asrlar miniatyura san'ati. — Dushanbe, 1987.
4. Suleymanova F. Sharq va G'arb: qo'lyozma kitob san'ati. — Toshkent: Fan, 1997.
5. Xondamir. Habib us-siyar (tanlangan boblar tarjimasi). — Toshkent: Fan, 1990.
6. Alisher Navoiy. Majolis un-nafois // Mukammal asarlar to'plami. 13-jild. — Toshkent: Fan, 1997.
7. Grey B. Eron miniatyurasi (tarjima). — Toshkent, 2005.